

16. marts 2005

Justitsministeriet
Civil- og Politiafdelingen
Att.: kontorchef Anne Tønnes
Slotsholmsgade 10
1216 København K

Vedr. anmodning om udtalelse vedrørende rituelle slagtninger.

Det Dyreetiske Råd har modtaget en henvendelse fra Justitsministeriet af 4. december 2003 med anmodning om en ny udtalelse vedrørende rituelle slagtninger.

Baggrunden for henvendelsen er en opfordring fra Folketingets Retsudvalg til justitsministeren om at indhente en ny udtalelse om emnet fra Det Dyreetiske Råd og anmode Rådet om at tage stilling til følgende spørgsmål:

- Er der nogen ændring i Rådets anbefalinger fra 1997 omkring slagtning efter jødisk og islamisk ritus, hvorefter denne slagtemetode fortsat er tilladt, blot dyret umiddelbart efter, at halssnittet er foretaget, bedøves ved skydning med en bolt pistol. Vil Rådet genoverveje det etiske i denne slagtemetode og ændre anbefalingen, så der først skal ske bedøvelse med bolt pistol?
- Af Rådets udtalelse fra 1997 fremgik, at et mindretal var af den opfattelse, at det mest konsekvente ville være, at også får og lam skulle bedøves med en bolt pistol. Repræsenteres denne holdning fortsat af et mindretal i Rådet, eller er der nu flertal for skydning med bolt pistol?
- Af Rådets udtalelse fra 1997 fremgik, at der på tidspunktet for udtalelsen ikke foregik rituelle slagtninger af kyllinger i Danmark. Er det fortsat tilfældet? I modsat fald bedes Rådet redegøre for, hvordan slagtemetoden er.
- Rådet bedes ligeledes tage stilling til, om ikke det ville være etisk korrekt at forlange, at kødprodukter, der stammer fra rituelt slagtede dyr, skal være tydeligt mærket herom på dansk, således at forbrugerne har mulighed for at fravælge sådanne produkter.

Det Dyreetiske Råd har drøftet henvendelsen fra Retsudvalget på fire møder i perioden januar - december 2004. På Rådets møde i september deltog Anne-Birgitte Rought, embedsdyrlæge og tidligere tilsynsførende dyrlæge på slagteriet NV-OX og Henning Knudsen, dyrlæge og souschef v/ Fødevareregion Ringsted. Da der ikke pt. slagtes rituelt i Danmark, har det ikke været muligt at arrangere en ekskursion, hvor Rådets medlemmer kunne overvære rituelle slagtninger.

Vedr. ændring af anbefalinger fra 1997, så der først skal ske bedøvelse med boltpistol

Det Dyreetiske Råd er i enighed nået frem til, at det ikke kan anses for etisk forsvarligt, at der foretages halssnit, uden at dyret er bedøvet. Det bør være et krav, at dyret bedøves med boltpistol eller på anden velegnet måde, inden halssnittet foretages.

Vedr. bedøvelse af mindre drøvtyggere med boltpistol

Det Dyreetiske Råds anbefaling om at bedøve dyret inden halssnittet foretages gælder både kvæg og mindre drøvtyggere som får og lam. Såfremt der fortsat skal slagtes rituelt uden forudgående bedøvelse i Danmark, ser Rådet dog ingen grund til at kræve bedøvelse, efter halssnittet er lagt, for disse dyrearter, da der, så vidt Rådet forstår, er god grund til at mene, at dyret mister bevidstheden hurtigere, end man i praksis ville kunne nå at bruge boltpistolen efterfølgende.

Vedr. forekomst af rituelle slagtninger af kyllinger i Danmark

Der foretages fortsat ikke rituelle slagtninger uden forudgående bedøvelse af fjerkræ i Danmark.

Vedr. mærkning af kød fra rituelt slagtede dyr

Det er efter Rådets opfattelse principielt set betænkeligt, at kød fra dyr, som er slagtet rituelt uden forudgående bedøvelse, bliver solgt uden mærkning. Der er nemlig grund til at formode, at en væsentlig del af forbrugerne af etiske grunde ville fravælge sådant kød, hvis det var mærket.

En del af de dyr, der slagtes rituelt, sælges til almindelig konsum, uden at det fremgår, at dyret er slagtet rituelt. Der er to årsager til denne "overproduktion". Den ene er, at traditionelt anvendes kun dele af dyret af nogle de religiøse aftagere (fx forparten af dyret, eller blot dets lever), og resten af dyret sælges derfor til andre forbrugere. Den anden årsag er, at dyr med skader, der ellers bliver godkendt i den almindelige veterinære kødkontrol (fx gammelt arvæv der blot bortskæres), ikke kan godkendes af de religiøse aftagere; og da skaderne ofte først kan konstateres, når dyret skæres op, kan det betyde, at der i praksis slagtes væsentligt flere dyr rituelt, end der godkendes og dermed aftages og sælges som rituelt slagtet kød.

Så vidt Det Dyreetiske Råd forstår, er der ikke hjemmel i den nuværende lovgivning til at kræve mærkning af det rituelt slagtede kød, der sælges til almindelig konsum. Rådet forstår videre, at det kun er muligt at indføre et sådant krav, hvis det sker i EU-regi. På nuværende tidspunkt kan der således kun ske en mærkning af kødet ved en frivillig ordning. I sin udtalelse i 1997 drøftede Det Dyreetiske Råd den problemstilling, at kød fra dyr, der er slagtet uden forudgående bedøvelse, kan distribueres uden at forbrugerne har mulighed for vide, at kødet stammer fra rituelt slagtede dyr. Der var dengang enighed i Rådet om, at dette er en væsentlig problemstilling, som bør tages op i forbindelse med en politisk stillingtagen til rituelle slagtninger uden forudgående bedøvelse. Det Dyreetiske Råd finder stadig situationen problematisk og kan tilslutte sig anbefalingen fra 1997.

Baggrunden for Rådets nuværende stillingtagen til rituelle slagtninger uden forudgående bedøvelse

Et meget stort antal dyr slagtes rituelt i Danmark med anvendelse af bedøvelse forud for slagtingen. Disse rituelle slagtninger adskiller sig ikke i dyrevelfærdsmæssig henseende fra andre slagtninger her i landet. I udtalelsen fra 1997 vedrørte Rådets anbefalinger alene rituelle slagtninger uden forudgående bedøvelse. Det Dyreetiske Råd forholder sig ligeledes i denne udtalelse alene til rituelle slagtninger, hvor dyret ikke er bedøvet forud for aflivningen. Rådet henviser i øvrigt til udtalelsen fra 1997 for en nærmere beskrivelse af baggrunden for at udføre rituelle slagtninger, samt de principielle etiske overvejelser der er relateret til denne praksis. I det efterfølgende vil Rådet koncentrere sig om udviklingen siden 1997, samt de overvejelser, der ligger til grund for besvarelsen af Retsudvalgets spørgsmål.

Udviklingen siden 1997

I Det Dyreetiske Råds udtalelse fra 1997 anbefaler Rådet, at der stilles flg. minimumskrav til rituelle slagtninger uden forudgående bedøvelse:

- Ved slagting af kvæg uden forudgående bedøvelse skal dyrene skydes med en boltpistol, *omgående* efter at halssnittet er lagt (ifølge et mindretal i Rådet bør dette også gælde ved slagtninger af får og lam).
- Alle slagtninger uden forudgående bedøvelse skal foretages som enkelt dyrsslagtninger og under forhold, der sikrer, at det enkelte dyr håndteres så skånsomt og omhyggeligt som muligt.

Siden offentliggørelsen af Rådets udtalelse er der i forlængelse af Rådets anbefalinger kommet to ændringsbekendtgørelser til Bekendtgørelse om slagting og aflivning af dyr (Bek. nr. 1037 af 14. december 1994), hvis indhold vedrører rituelle slagtninger: Bekendtgørelse nr. 550 af 24. juni 1997 stiller krav om, at kvæg, umiddelbart efter at halssnittet er foretaget, skal bedøves ved skydning med boltpistol, og i Bekendtgørelse nr. 849 af 19. november 1997 stilles som betingelse for slagting uden forudgående bedøvelse af fjerkræ, at slagtingen overvåges af en embedsdyrlæge, og at hvert dyr fastholdes manuelt, når halssnittet lægges, og indtil døden er indtrådt. Hertil kommer, at hvor dyrlægeovervågningen i forbindelse med rituelle slagtninger uden forudgående bedøvelse tidligere havde karakter af stikprøvevis tilsyn, pålagde det daværende Veterinær- og Fødevarerdirektorat i en skrivelse af 19. maj 1999 dyrlæger ved de pågældende slagterier at sikre, at slagtingerne sker under permanent tilsyn af en dyrlæge.

Frem til sommeren 2004 var slagteriet NV-OX i Slagelse det eneste slagteri i Danmark, hvor der blev udført rituelle slagtninger uden forudgående bedøvelse. På slagteriet blev der slagtet kvæg og mindre drøvtyggere. Efter lukning af NV-OX sommeren 2004 foretages slagting af disse dyrearter uden forudgående bedøvelse ikke i Danmark. Kravet i ovennævnte bekendtgørelse om, at fjerkræ ved rituel slagting individuelt skal fastholdes manuelt til døden er indtrådt, har medført, at det i praksis ikke har været muligt at udføre rituelle slagtninger af fjerkræ uden forudgående bedøvelse. Alt fjerkræ bedøves derfor nu forud for aflivningen. Der foregår således ikke pt. rituelle slagtninger uden forudgående bedøvelse i Danmark. Så vidt Rådet er orienteret, er det dog ikke udelukket, at rituel slagting af kvæg og mindre drøvtyggere, som tidligere blev foretaget på NV-OX, bliver

genoptaget. Ifølge Rådets oplysninger har antallet af dyr, der blev slagtet på NV-OX, ligget på omkring 2000 pr. år. de sidste 5 år.

Rådet er bekendt med, at der sideløbende med de godkendte rituelle slagtninger på NV-OX har været forlydender om rituelle slagtninger, som foregår i strid med den eksisterende lovgivning. Om lukningen af NV-OX har haft konsekvenser for disse aktiviteter er ikke kendt af Rådet. Rådet har valgt i indeværende udtalelse udelukkende at forholde sig til rituelle slagtninger, der foretages i overensstemmelse med den danske lovgivning.

Dyrevelfærd og rituelle slagtninger

Så vidt Rådet har fået oplyst, har praksis på NV-OX været, at når der skulle slagtes rituelt, blev slagteriet meddelt dette på forhånd. Der indkaldtes derefter ekstra bemanning, således at slagtingen kunne overvåges af en dyrlæge. Ved selve slagtingen blev anvendt en skarp kniv. Kniven blev ikke fjernet fra dyrets hals under selve overskæringen. De små drøvtyggere blev fastholdt manuelt, og efter at halssnittet var lagt, mistede de efter alt at dømme bevidstheden næsten momentant. Kvæg blev fastholdt opretstående i en fikseringsboks, hvor halsen blev strakt ud, og jf. den tidligere nævnte bekendtgørelse blev dyrene skudt med bolt pistol af slagteripersonale, umiddelbart efter at halssnittet var lagt, hvilket i praksis ville sige ca. 3 - 4 sekunder efter.

Vurderingen af de dyrevelfærdsmæssige aspekter af rituel slagting er behæftet med en vis usikkerhed. Dels fordi der kun findes begrænset videnskabeligt materiale at foretage en sådan vurdering på, dels fordi de parametre, der typisk anvendes til at foretage en velfærdsvurdering ikke umiddelbart kan anvendes ved vurdering af rituelle slagtninger. Smerteytringer i form af bevægelse eller vokalisering kan for eksempel være begrænsede på grund af fikseringen af dyret, snittet i halsregionen og fysiologisk shock. Det, at der ses en begrænset reaktion på halssnittet i form af bevægelse eller vokalisering, betyder derfor ikke nødvendigvis, at dyret ikke føler smerte. Og ændringer i niveauet af binyrebarkhormon, der almindeligvis bruges til velfærdsvurdering, kan ikke anvendes, når dyrets hals er skåret over, da en ændring i hormonresponset forudsætter en hormonpåvirkning fra hjernen. Rådet har i sin vurdering skelnet mellem tre faser i slagteprocessen - fiksering af dyret, halssnittet og tiden fra halssnittet er lagt til dyret mister bevidstheden.

➤ *Fikseringen*

Fikseringsboks, som den der er blevet anvendt på NV-OX, hvor dyret fastholdes i opretstående stilling, anses for at være de mest skånsomme. Den optimale grad af fiksering er den, hvor dyret fastholdes tilstrækkeligt til, at det kan slagtes uden at kunne lave afværgebevægelser, men hvor det ikke er så fastlåst, at dette i sig selv medfører ubehag. Dyrevelfærden i forbindelse med fikseringen er derfor til dels afhængig af dyrets størrelse - hvis dyret fx er for lille til fikseringsboksen, er der risiko for, at fikseringen og dermed også halssnittet ikke bliver tilstrækkeligt effektivt. Praksis på NV-OX har været at udvælge dyr, der ikke bare opfylder de med religionen forbundne krav, men også størrelsemæssigt passer til fikseringsboksen. Fikseringen betyder, at risikoen for fejlskydninger ved den efterfølgende bedøvelse med bolt pistol er meget lille.

➤ *Halssnittet*

Dyrets hals bør i princippet overskæres i én ubrudt bevægelse. Efter hvad Rådet har fået oplyst, er dette i praksis ikke altid muligt trods knivens skarphed, pga. knivens længde set i forhold til tykkelsen af dyrets hals. Det kan derfor være nødvendigt at føre kniven lidt frem og tilbage. Kniven flyttes dog ikke fra dyrets hals under overskæringen, og snittet lægges så hurtigt, at dette næppe har den store betydning for dyret.

Et ofte hørt argument, som også blev fremført i Rådets udtalelse i 1997, er, at man fra mennesker ved, at snit foretaget med en meget skarp kniv normalt, i det øjeblik snittet udføres, medfører ingen eller kun en begrænset smerteoplevelse. Denne del af slagteprocessen kunne i så fald formodes ikke at give anledning til væsentlige lidelser. Rådet tog dog dengang forbehold for denne vurdering, bl.a. fordi der ikke så vidt Rådet var orienteret forelå videnskabelige undersøgelser af dyrenes smertereaktioner ved selve halssnittet.

Rådet er i forbindelse med udarbejdelse af denne udtalelse blevet bekendt med bl.a. en nylig udgivet rapport fra EU's *European Food Safety Authority*, hvor netop spørgsmålet om smerteoplevelse i forbindelse med halssnittet ved rituelle slagtninger behandles (Scientific Report of the Scientific Panel for Animal Health and Welfare on a request from the Commission related to welfare aspects of animal stunning and killing methods, juni 2004). I rapporten bekræftes det forhold, at man ikke nødvendigvis føler smerte trods det at være påført store sår, fordi kroppen udløser egne smertestillende stoffer. Det anføres dog videre, at dette typisk sker under forhold, hvor individet har været involveret i høj fysisk aktivitet, ofte ledsaget af en fysiologisk stress reaktion, fx i forbindelse med slåskampe. Selv i en krisesituation er det dog tilsyneladende kun omkring 40% af mennesker, der oplever en "egen bedøvelse". Slagtedyr er som hovedregel ikke udsat for sådanne situationer forud for slagtningsøjeblikket, og det må derfor antages, at en sådan "selv-bedøvelse" kun sjældent forekommer i forbindelse med slagtning. Der er derfor stor risiko for, at dyrene oplever ekstrem smerte i forbindelse med halssnittet.

➤ *Tiden til tab af bevidsthed*

I ovennævnte rapport anføres videre, at når dyret har fået skåret halsen over, men stadig er ved bevidsthed, er der stor sandsynlighed for, at dyret kan føle angst, smerte, stress og anden lidelse. Der beskrives endvidere en række potentielle velfærdsproblemer i relation til overskæring af de store blodkar, luftrør, halsmuskulatur og nervebaner.

Kvæg bedøves som tidligere nævnt med boltipistol umiddelbart efter, at halssnittet er lagt, og fikseringen af dyret reducerer risikoen for fejlskydninger markant. Det må derfor formodes, at dyrene mister bevidstheden efter få (3-4) sekunder. Hos får har undersøgelser vist, at der kan måles hjerneaktivitet i op til 14 sekunder efter overskæring af de store blodkar på halsen. Det må dog formodes, at dyrene mister bevidstheden på et tidligere tidspunkt.

Det Dyreetiske Råd vurderer, at de nuværende regler har medført en væsentlig forbedring af forholdene siden Rådets udtalelse i 1997. Det er endvidere Rådets opfattelse, at såfremt

man ønsker at tillade rituelle slagtninger uden forudgående bedøvelse i Danmark, kan det ikke gøres mere skånsomt, end det har været gjort under det nuværende regelsæt. På baggrund af erfaringer fra NV-OX understreger Rådet dog, at den optimale situation forudsætter dels, at størrelsen af dyret passer til fikseringsboksen og dels, at der anvendes en håndholdt boltpistol til bedøvelsen, da en trykluftboltpistol vurderes ikke at være tilstrækkelig hurtig og præcis.

Tilbage står imidlertid stadig diskussionen om, hvorvidt den smerte, som dyret kan opleve ved halssnittet, og i tiden indtil det mister bevidstheden, er acceptabel. Det Dyreetiske Råd anerkender, at der kun har været en begrænset forskningsmæssig udvikling siden Rådets forrige udtalelse. Rådet påpeger dog, at en sådan forskning under alle omstændigheder altid vil være behæftet med den usikkerhed, der ligger i at fortolke videnskabelige målingers relation til dyrenes subjektive oplevelser af smerte, angst og lign. Der er enighed blandt medlemmerne om at fortolke det foreliggende materiale som, at dyrene med stor sandsynlighed lider i perioden fra halssnittet lægges til de enten, for de små drøvtyggers vedkommende selv mister bevidstheden, eller for kvægs vedkommende bedøves med en boltpistol.

Det afgørende spørgsmål er derfor, om det er etisk acceptabelt, at dyr i forbindelse med rituelle slagtninger uden forudgående bedøvelse kan komme til at opleve stærk smerte og anden intens lidelse i en periode på få sekunder.

Den etiske afvejning

Set ud fra en dyrevelfærdsmæssig synsvinkel finder Det Dyreetiske Råds medlemmer det afgørende, hvor meget smerte, lidelse eller angst dyret oplever ved en slagting uden forudgående bedøvelse. Der er enighed blandt Rådets medlemmer om, at reglerne, som blev indført i forlængelse af udtalelsen fra 1997, udgjorde et væsentligt fremskridt i forhold til at sikre velfærden for de dyr, som slagtes rituelt uden forudgående bedøvelse. Denne vurdering bliver delt af de dyrlæger, Rådet har konsulteret i forbindelse med udarbejdelse af udtalelsen, selv om disse er principielle modstandere af at tillade rituelle slagtninger uden forudgående bedøvelse.

Samtidig er der enighed blandt rådets medlemmer om, at hensynet til tolerance over for andre religioner og de dertil hørende skikke og ritualer er af væsentlig etisk betydning. Religiøs tolerance udgør en fundamental etisk værdi. I den forbindelse anser Rådet det for væsentligt, at en evt. ophævelse af muligheden for at slagte rituelt uden forudgående bedøvelse foregår med størst mulig respekt for de religiøse samfund.

Hvor Rådet således i forlængelse af drøftelserne i 1997 stadig finder, at der i spørgsmålet om rituelle slagtninger skal fortages en afvejning af hensynet til dyrevelfærd i forhold til hensynet til religiøs tolerance, tillægger Rådet i dag de enkelte hensyn en anden vægt. Det er der flere grunde til.

I udtalelsen fra 1997 anførte Rådet som overordnet princip i sin vurdering, at hensynet til den religiøse tolerance må vige for hensynet til dyrevelfærd, hvis de rituelle slagtemetoder medfører en dokumentérbar risiko for stærk smerte og anden intens lidelse hos dyrene. På baggrund af det materiale, som Rådet i dag har adgang til, finder medlemmerne som nævnt

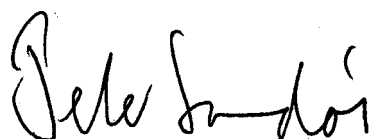
grund til at antage, at slagtning uden forudgående bedøvelse med stor sandsynlighed medfører stærk, om end kortvarig, lidelse for dyrene.

Hertil kommer den samfundsmæssige udvikling i tiden siden 1997. Både i relation til dyrevelfærd og til integration, også for religiøse minoriteter, har der siden 1997 været en stadigt stigende offentlig debat og skærpede lovgivningsmæssige krav. Set i lyset af dette forekommer et konsekvent krav om, at alle dyr skal bedøves forud for slagtning, som en naturlig følge af den øvrige udvikling på dyrevelfærdsområdet, og set i forhold til diverse lovmæssige integrationsfremmende tiltag forekommer et sådant krav - i modsætning til tidligere - ikke at være en væsentlig provokation mod den religiøse tolerance.

Samtidig er det heller ikke uden betydning, at rituelle slagtninger uden forudgående bedøvelse ikke for øjeblikket foregår i Danmark. De personer, som tidligere har aftaget de rituelt slagtede dyr fra NV-OX, og som derfor vil blive berørt af håndhævelsen af et forbud, må efter alt at dømme have kunnet finde alternativer.

Rådet har drøftet det forhold, at et forbud i Danmark kan medføre import af kød fra rituelt slagtede dyr fra steder, hvor slagtemetoderne er mindre skånsomme, end det er blevet praktiseret under danske forhold. Rådet finder dog ikke, at dette i sig selv kan begrunde, at tilladelsen til at slagte rituelt i Danmark skal opretholdes. Til gengæld kan Rådet støtte bestræbelser i EU på at stramme reglerne for rituelle slagtninger med henblik på at forbedre dyrevelfærden. I den forbindelse bemærker Rådet, at oplysninger tyder på, at det danske krav om at bedøve kvæg umiddelbart efter, at halssnittet er lagt, har tjent som inspiration for dyrevelfærdsmæssige forbedringer af rituelle slagtninger i andre lande.

Med venlig hilsen,

Peter Sandøe
Formand for Det Dyreetiske Råd